

under de senaste decennierna, där religion analyseras ur ett kognitionsvetenskapligt, evolutionärt perspektiv. Mer namnkunniga företrädare för denna inriktning är till exempel Scott Atran, Justin Barrett, Pascal Boyer, Merlin Donald, Stewart Guthrie och Steven Mithen. Det är just i detta fält som Teehans bok kan placeras, disciplinärt sett, även om hans hemvist är i den amerikanska pragmatismen. Tidigare har han gjort sig känd som en samhällsfilosof i John Dewys efterföljd.

Teehans argument är emellertid i allt väsentligt kognitionsvetenskapligt i sin utformning. De första kapitlen ägnas åt den evolutionära analysen av religiositet. Här presenterar Teehan sitt teoretiska perspektiv. Därefter ges något som liknar en exeges av kristendomens respektive judendomens urkunder, betraktade ur det teoretiska perspektiv som presenterats. Detta är avgjort bokens bästa partier.

Den följande framställningen är dock mindre lyckad. Islam ges ett mycket begränsat utrymme. Vi bjuds enbart på en fem sidor kort ”fallstudie” av 11 september som aldrig går på djupet och som därför inte tillför något i sak. Detta har gjorts bättre av andra, till exempel av Bruce Lincolns i hans utmärkta *Holy Terrors*. Och boken kulminerar till slut – och något malplacerat, enligt min mening – i en optimistisk plädering för Deweys humanism. Sammantaget en något ojämn framställning, där de första delarna av boken är såväl initierade som övertygande under det att resterande delar rentav borde ha strukits av förlagets redaktör.

Trots dessa svagheter tycker jag att Teehans teoretiska argument i de inledande delarna av hans bok och tillämpningen på kristendomen och judendomen förtjänar att uppmärksammas.

I grova drag är hans argument att evolutionen har försett människan med en komplex, överlevnadsbetingad disposition som innebär 1) att vi favoriserar våra avkomlingar; 2) att vi förväntar ömsesidig altruism inom en grupp; 3) att vi tenderar att hjälpa eller stödja de som ses som våra gruppmedlemmar; och 4) att vi är misstänksamma mot främlingar, eftersom de kan utgöra ett hot mot gruppens överlevnad. Alla kulturer uppvisar enligt Teehan dessa drag, historiskt sett, och deras moralsystem är uppbyggda i enlighet med dispositionen.

Vilken funktion har religion i detta sammanhang? Den är det överlägset mest användbara sättet att få människor att agera ”moraliskt” i enlighet med den evolutionärt utvecklade dispositionen ovan. Teehan bygger sitt resonemang på Pascal Boyers tes om gudomligheter (eller motsvarande andliga aktörer) som ”full access strategic agents” (s. 64). Denna typ av aktörer är dels extremt intresserade av mänskliga handlingar och har dessutom total insyn i både mänskliga motiv och kännedom om vilka handlingar som faktiskt utförs, inklusive de som utförs i lönnedom. De som av kortsiktiga, egoistiska motiv handlar i strid mot det religiösa moralsystemet kan därför inte anses vara lyckosamma utan inväntar gruvliga straff. Reli-

gion är därför ett sätt att framtvunga moralisk konformitet inom en grupp, i enlighet med dispositionen.

En annan viktig aspekt i religionens moraliska funktion är enligt Teehan att garantera grupptillhörighet och skilja vän från fiende – en egenskap som den visserligen delar med språk och nationalism. Religiösa traditioner är ofta invecklade och kontraintuitiva för utomstående och har minutiöst utarbetade ritualer. I stort sett kräver detta att ett verkligt medlemskap måste förvärfvas genom födsel och uppväxt inom gruppen. I vissa fall krävs även hårt arbete för att komma in i gruppen, ofta genom att underkasta sig särskilda initieringsriter. Detta drag förhindrar att fiender enkelt kan infiltrera gruppen och destabilisera den. Av samma skäl straffas avfallingar som regel hårt. Men utifrån den religiösa moralens logik är detta våld helt naturligt, i enlighet med dispositionen. Och till skillnad från språk och nationalism tillhandahåller religion ett moraliskt rättfärdigande av våld mot utomstående och avfallingar, förankrat i intresset hos en osynlig ”full access strategic agent”. Teehan ger en övertygande analys av hur detta rättfärdigande av våld kommer till uttryck i kristendomen och judendomen, även med hänsyn till sådana textställen i urkunderna som till synes förespråkar universell altruism.

Religionens hot om våld är prevention och dess våld är alltså enligt Teehan ett sätt att straffa avfallingar och utomstående, som hotar gruppens överlevnad och stabilitet. När religion kommer i maktställning är repression och prevention också dess naturliga sätt att bevaka sin position, förutom att den står som garant för gruppens sammanhållning och överlevnad.

Johan Modée
FD, Eslöv

Peder Thalén, *Ateismens fall: den moderna religionskritikens kris* (Skellefteå: Artos, 2007). 153 s.

Ateismens fall – Den moderna religionskritikens kris är en något missvisande titel. Det handlar egentligen inte så mycket om att ge kritik mot ett annat sätt att se på världen som det handlar om apologi för en särskild typ av kristendom. En av Thaléns utgångspunkter är att ateism är en ideologi, och att den som sådan är synonym med religionskritik. Men det är inte vilken religion som helst som kritiserar av ateismen, utan en intellektualiserad, teologisk och filosofisk kristendomstolkning, som i sig utgör en förvanskning av en äkta, autentisk, och ursprunglig kristendom. Av dessa tre alternativ – ateism, teologi, och kristendom – tycks det bara som om det är det senaste som står på en ”oberoende grund”, som existerar *sui generis*. Gud borde omtalas i konkreta termer i vardagsspråk, precis som han konkret upplevs i vardagen, menar Thalén: ”Guds närvaro kan syfta på en känsla av värme och stark gemenskap bland publiken under en tv-sänd insamlingsgala och frånvaro kan syfta på ett besök på en

polisstation där det råder en brutal och rå andra och besökaren möts av en total brist på hjälpsamhet.” (72)

Med Upplysningen står vi inför en typ av kulturellt fall, världen har intellektualiserats på ett obehagligt sätt och Gud har förtingligats och stängts ute. Men det finns tecken på att det är möjligt att återvända, för den som kan se dem. Det är då viktigt att inte falla i metafysikens fälla, utan att överge tanken på Gud som en allmän teori som tillämpas på verkligheten. Genom detta kan man komma till Thaléns slutsats: ”Det teoretiserande sättet att tala och tänka kring Gud, som varit såväl teologins som ateismens livsnerv, deras *raison d'être*, är med andra ord inte längre gångbart.” (70)

Thaléns syn på ateism är honom till stor hjälp här. Genom att göra en del till helheten kan han komma med uttalanden som: ”De som idag kallar sig ateister försöker tappert hålla denna gamla inramning vid liv, de kämpar på den döde gudens sida. I gott sällskap av många kristna.” (76) Ateism som en ideologi, som fram till nyligen främjats av en ateistisk rörelse, menar Thalén är på nedgång, på väg att antingen bli en sorts ”retroateism” som präglas av en avsaknad av utveckling från ateism i sin ”traditionella form”. Kanske kan ateism leva kvar som en sorts ”vardagsateism”, som en livsåskådning vilken som. Det är inte svårt att se hur han kan se en sådan typ av ateism i samhället; det är vad som i bred mening menas med ordet.

Det som är gemensamt för oss som siktet är inriktat på är att vi saknar vissa försanthållanden om hur världen är beskaffad. Utöver det är skillnaderna stora. När han skriver att ”[f]öremålet för ateisternas kritik har med andra ord varit en gudstro omgjord till metafysik, ett tänkande där skillnaderna raderas ut mellan den konkret förankrade gudstron... som kommer till uttryck i ett kristet förhållningssätt till tillvaron och vidlyftig filosofisk eller teologisk spekulation” (26) så ges inte en rättvisande bild. Thaléns egna ord om Hedenius-tidens religionskritik kan gott användas för att beskriva hur det går fel: ”Den ’kritik’ av den kristna tron vi ärvt från denna tid var ett försök att intellektuellt och moraliskt misstänkliggöra alla kristna eller den kristna tron som sådan. Man gör ingen väsentlig skillnad mellan olika former av kristen tro eller mellan hur olika kristna människor uppträder, utan det är en fråga om att stryka ett streck över alltsammans. Sådana skillnader och nyanser är ointressanta för det ideologiska tänkandet, utan det är gruppen som ett (förmodat) enhetligt kollektiv som man i första hand angriper.” (95)

Det handlar alltså inte så mycket om att bevisa att han själv har rätt, utan att alla andra har fel. Han är inte konsekvent utan kan vid ett tillfälle säga att vetenskapen tappat sin auktoritet ifråga om hur vi ska tänka för att sedan vända och säga att det är till vetenskapen vi vänder oss, inte filosofi eller teologi. Därför kan han utan att skämmas säga att Hedenius enbart sysslade med konstruktioner, i bemärkelsen ”raka

motsatsen till beskrivning. Genom att frikoppla ord från deras konkreta användning kan man bygga upp vilka luftslopp som helst” (101) fullt medveten om att detta synsätt tydligt återspeglas i det egna användandet av ord som ”ateism”, ”ideologi”, och ”kritik”.

”Om man med ’religionskritik’ menar något annat än Hedenius anti-religiösa fundamentalism, något som skulle kunna innebära ett verkligt reningsbad för de befintliga religiösa traditionerna och bidra till en äkta förnyelse av dem, så har det inte varit för mycket av den varan under det föregående seklet (vilket man ofta tyckt från kyrkligt håll) utan för lite.” (80) Nej, något sådant menas inte med religionskritik. Jag kan inte förstå att någon människa som är anställd vid ett högre lärosäte i Sverige i egenskap av religionsvetare skulle tro att det rör sig om detta. Vi ska inte syssla med normativa frågor. ”Religionskritik” innebär att med hjälp av teorier och metoder se på de socio-kulturella fenomen som rubriceras ”religion” med kritiska ögon, inte för att peka varken med ett finger eller hela handen i någon riktning, utan för att försöka förstå hur och varför dessa uppkommit och levt vidare.

Ett av bokens många stora problem är att det är en samling essäer och artiklar skrivna under en femtonårsperiod. Journalisten Bill Bryson skrev en gång att ”[o]ne of the most dismaying aspects of writing for print, I have found, is that as soon as you make a statement – almost any statement at all – it will generally be contradicted by developments.” (*Notes from a Big Country*, London: Black Swan Books, 1998, 305) Thalén verkar inte ha kommit till denna insikt, eller i alla fall inte ha tagit den till sig när han samlade ihop materialet. ”Det finns idag få kämpande ateister” skrev han i en artikel som publicerades 1998 och 1999 i två olika publikationer och vidhöll även i en nyskriven text som blev del av boken. Under tiden som löpte mellan de båda kapitlen finns det gott om exempel som kan lyftas på att så inte är fallet, oavsett hur man sedan förhåller sig till deras kvalitet och förmåga att övertyga – Christer Sturmark och Michel Onfray för att ge ett par exempel som tas upp i *Ateismens fall*, men även Richard Dawkins, Stephen Hawking, och på senare tid komikern Ricky Gervais.

”Han [Hedenius] såg det som ett moraliskt kall att – med alla tillgängliga medel – övertyga sin omgivning om den sanning han på förhand bestämt sig för. När [filosofen Thomas] Anderberg efterlyser en ’granskning’ av de delar av svensk universitetsteologi som inte faller honom på läppen så faller han in i samma auktoritära tradition.” (80) *Ateismens fall* lämnar samma sura eftersmak.

Martin Lund
Doktorand, Lund